

י"כך היא גאולתם של ישראל...

שיעורים בנושא מהלכי הגאולה והתנאים להופעתה הנלמדים מחומש שמות.

דברים רבים עוררו את לבנו ונפשונו...
הגמרא ממשכה לחאר כיצד התרבה עם ישראל על אף העבודה הקשה:

וכיון שמתעברות באות לכתיהם...
וכיון שמוגיע זמן מולדיהן -
ומן לידתן, הולכות וולדות בשדה תחת עץ התפוחים...
שיר השירים ז, ה). "תחת התפוח עורכתין לציאת ממעי אמרי" (שם)
שמה חבלתך אפקן (שם) היא חבלת לידה...
הוא שולם משמי מרום מי שמנקיר ומשפיר אותן - מלאך
שמנקה את הולדות ומיישב את אבריהם שניתקו ממקומם מחמת
הלידה...
את אברי הולד במקומם, שנאמר לגבי הטובות שעשה ה' לישראל
במצרים (יחזקאל טו, ד)...
שקך (לא היתה לך מילדת לחתוך את חבל טבורך)...
רחצת למשעי (להחליק את בשרך)...
ואמר בהמשך (שם, ט):
וארסוך במים ואשטף דמך מעליך ואסכך בשמן...
מלקט לך (לתינוקות) שני עגולין - שני סלעים עגולין כעין
ככרות...
"וינתקה דבש מסלע ושמן וגו' (מחלמש צד)...
בין מצרים - וכאשר היו המצרים מביינים בהם היו באין לחורגן.

ונפשה להם (לתינוקות) נס והיו נבלעין בקרקע...
המצרים שונאים וחרשוין על גבן כרי להרגם...
קט, ג). "על גבי חרשו חרשים וגו'...
היו התינוקות מבצבצין ויוצאין מן הקרקע כעשב השדה...
ולאחר שגדלו היו אותם לרים באין עדרים עדרים - קבוצות קבוצות
לבתיהן...
עדרים... אל תקרא את הפסוק כפי שנכתב "בערי
עדרים", והיינו מקושטים בחכשיטיים...
"בערי עדרים... וכשנגלה הקדוש ברוך הוא על הים הם
(אחת התינוקות) הכירוהו תחלה, לפי שכבר ראו את שכינתו
במצרים... (שמות טו, ב). "וה' אלי ואגידו..."

אם לא תאמרו...

המקנא פרק ראשון טוטה
דבר רב עוררו: בשכר נשים ערקניות שהיו באותו הדור נגאלו
וישראל ממצרים...
הקדוש ברוך הוא מוזמן להם דגים קטנים בכדיהן, וכאשר היו
שואבות ומעלות את כדוריה היה בהם מוקצה מים ומוקצה דגים...
ובאותו ושופתות - ומנוחת שתי קדירות על גבי הכירה, אמת של
מים חמין לרחוץ את רגלי בעליהן בשדה...
את בעליהן בשדה, ומוליכות אותן אצל בעליהן לשדה, ומרחיצות
אותן במים חמים, וסכות אותן בשמן, ומאכילות אותן דגים,
ומשקות אותן...
השוחז'...
הגמרא מציינת דבר נוסף שזכו לו בני ישראל בזכות אותן נשים:
בשכר "תשכבון בין שפתים" שקימו נשים ערקניות וכו' וישראל
לבינת מצרים...
בכסף ואברותיה בירקק חרוץ, כלומר, עם ישראל (הנמשל
לינה) מחופה בכסף, וכפניו מחופים בזהב נוצץ (מבינת מצרים)...

9. אף שה' כבר הבטיח לאברהם אבינו שיצא את בני ישראל ממצרים (ראה
בראשית טו, יד), מכל מקום מצד אותה הבטחה היו בני ישראל צריכים להיות
במצרים ארבע מאות שנה, ובזכות נשים ערקניות הקדים ה' את זמן גאולתם (עיון
יעקב, יפה תואר לשמות רבה א, יב, עין להלן הערה 17).
20. כיון שעיקר הנס היה בזכות הנשים לפיכך הן חייבות במצות ארבע כוסות בליל
הסדר, אף על פי שברוך כלל נשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא (רש"י
12. הנשים עשו זאת כדי שבעליהן יתחוקו ויוכלו להורקק לכן (ראש דוד לחיד"א,
פרשת בא, על פי כתובות י, ב), ואף שהנשים היו מותרות יותר מבעליהן, שהרי
עליהן היתה מוטלת עבודה גופנית קשה, מכל מקום צדקותן והאגתן להמשך קיומו
של עם ישראל נתנו לכן כח לעורר את בעליהן.
במדרש תנחומא (פקודי, ט) מסופר שהנשים היו מעוררות את בעליהן על ידי
מראות נחושת. כל אשה היתה מביאה מראת נחושת ומסתכלת בה עם בעלה ואומרת
לו "אני נאה ממך", ומתוך כך היו בעליהן מתאמים לכן וכאים ליד פריה ורביה.
ממראות אלו עשו מאוחר יותר את כיוור הנחושת שבמשכן (ראה רש"י שמות לח ה')

3 [עג] במאד מאד, שני פעמים, אמר ר' יוחנן
שכך הן עתדין לפרות ולרבות לעתיד לבוא
דכתיב ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה (נו).
(מדרש הגדול)

4 [ס] ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו
במאד מאד, ר' חייא אומר כל אחת מבנות
ישראל היתה יולדת ששה, כנגד שש מדות
הללו, פרו וישרצו, וירבו ויעצמו, במאד מאד.
(לקח טוב)

5 [סא] פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד
מאד, יש שהוא אומר שנים בכרס אחד ויש
שהוא אומר ששה, ויש שהוא אומר עשרה ויש
שהוא אומר י"ב. מי שהוא אומר עשרה [דורש]
פרו שנים וישרצו שנים וירבו שנים ויעצמו
שנים במאד מאד שנים, הרי עשרה, הרי פרו
וישרצו. (דברים רבה מכת"י עמוד טו)

7 [ג] וימת יוסף וגו' ובני ישראל פרו
וישרצו, אע"פ שמת יוסף ואחיו אלהיהם
לא מת, אלא ובני ישראל פרו וישרצו.
(שמו"ר פ"א-ז)

8 [גח] ובני ישראל פרו וישרצו, יתברך שמו
של הקב"ה שאין מדותיו כמדת בשר ודם,
בשר ודם שיש לו אוהב נאמן כשהוא מוצא את
בן אוהבו בחייו אביו מגפפו ומנשקו ומאכילו
ומשקהו, ואם מצאו אחר מיתת אביו אינו מסביר
לו פנים, אבל הקב"ה אינו כן אלא כיון שהצדיקים
נפטרין לבית עולמן הוא נפנה לביניהן ומברכין
יתר מבחייו אביהן. ביצחק מהוא אומר ויהי אחרי
מות אברהם ויברך אלהים את יצחק (ג) וכאן
וימת יוסף וכל אחיו מה כתיב בתריה ובני
ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו. (מדרש הגדול)

קיום הבטחת ה'

ה' הבטיח לאבות שירבה את זרעם. לאברהם נאמר "ואעשך לגוי גדול" (בראשית יב, ב'), ליצחק נאמר "ההרביתי את זרעך ככוכבי השמים" (בראשית כו, ד') ואל יעקב אמר ה' בירידה למצרים: "אל תירא מרדה מצרימה, כי לגוי גדול אשימך שם" (בראשית מו, ג').

ההשגחה של ה' על בני ישראל, שדואג לבניו ואינו מניח לגויים לכלותם, ומקיים את הבטחתו לאבות לעשותם גוי גדול גם בתוך השעבוד הקשה, כפי שנאמר בפסוק יב': "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן ירדוף". מדברי המדרש אנו לומדים על הרצון העז של ה' להרבות את בני ישראל, כפי שהביא רש"י: "ומדרשו, רוח הקודש אומרת כן - אתם אומרים "פן ירבה" ואני אומר כן ירבה".

בפסוק ז' נאמר: "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם". פסוק זה מתאר את התרבותם של בני ישראל כתופעה שלא כדרך הטבע, דבר הבא לידי ביטוי במילים מיוחדות בפסוק, כמו "וישרצו" - שהתרבו כמו שרצים, שהתרבותם המספרית גדולה בהרבה מזו של בני האדם, וכמו המילים "במאד מאד" - המציינות ריבוי רב, יותר מהרגיל. וכבר כתב רש"י על הפסוק, על פי דברי חז"ל: "שהיו יולדות ששה בכרס אחד".

מלבד הריבוי הכמותי, אנו מזהים בפסוק זה גם חוזק גופני, כמו שכתב האבן עזרא: "ויעצמו" - שהיו בעלי עצם תקיפין, וכך כתב בעקבותיו הנצי"ב: "אבל במצרים אע"ג שהשריצו הרבה בנים כאחד, מכל מקום היו חזקים באיביהם". גם במדרש מוזכר צד זה: "רב ועצום ממנו" - רב בחכמה ועצום בגבורה" (לקח טוב).

מאן אומר הנטל ס' א"ט
ל' ג' - ע"א

ל' ג' - ע"א

אמר רבי אסי אין בן חד בא ער שכלו כל הנשמות שבנוף שנאמר כי רוח
 מלשני יעמף ונשמות אני עשרתי תניא רבי אליעזר אמר לכל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך
 דמים שנאמר שופך דם האדם כאדם דמי שופך וכתיב בתורה ואדם פרו ורבו רבי יעקב אמר כאילו
 כמעט הרטת שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם וכתיב בתורה ואדם פרו ורבו רבי יעקב אמר כאילו
 שופך דמים וממנו הרבת שנאמר ואדם פרו ורבו רבי יעקב אמר כאילו שופך דמים וממנו הרבת
 ואין גאה דורש ואמה גאה דורש ואין גאה מקיים לעולם שיהיה על ידי אחרים

מקום: פירוט שגוף בן כסוף
 למלכות ומא חיות ומשנת נהמת
 שגורלו משנת ימי נחלות הנשמות
 להנחן נוסף העתידים להנחלות
 שגורלו כי רוח מלפני יעמף

יב"ד י"ג

12

רמב"ן (ט) ותרא לאה כי עמדה מלודת, לא ידעתי מה המעשה זה
 ללאה, ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבן
 ממנה, ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן. אבל נצטרך לרוב
 כי היו נביאות יודעות שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים⁹
 ורצתה שיהיו לו רב הבנים ממנה או משפחתה שהיא ברשות
 ולא תתגבר אחותה עליה בבנים, ולכן אמרה נתן אלהים שכן
 אשר נתתי שפחתי לאישי (פסוק יח). וכן יעקב בעבור זה בא
 אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע כן כדברי רבותינו². ויתכן³ ו
 מדעתם שנתנה הארץ לזרעם, ואברהם ויצחק לא הרבו בנים הי
 מחפץ יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ, כי זו
 רביעי ישוכו הנה (לעיל טו טז)⁴: ולכן רצתה ליתן לו שפחת
 שלא ישא נכרית.

13

ת"ר גדולה הבטחה שהבטיחון הקב"ה לנשים (משל) [יותר] מן האנשים,
 שנא' (ישעיה לב) "נשים שאננות [קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתיו]". א"ל רב
 לרבי חייא נשים במאי זכיין. באקרוי בנייהו לבי כונשאת ובאתנווי בגרייהו בי רבנן ומנטרן
 לגברייהו עד דאתו מבי רבנן.

כינתו י

15

15/ (טו) והנה לא היו שבת הלויים כשאר השבטים, כי מבין חדש
 ומעלה לא היו רק עשרים ושנים אלף, ומבין שלשים שנה
 כלם שמנת אלפים (להלן ד מח) והנה לא יגיעו מבין עשרים
 שנה ומעלה לחצי שבט מישראל הפחות שבכלם⁹ ועדיין לא
 נשאו הארון שתהיה הקדושה מכלה בהם, וזה תמיה איך לא
 יהיו עבדיו וחסידיו ברוכי ה' כשאר כל העם. ואני חושב שזה
 חיזוק למה שאמרו רבותינו⁸⁰, כי שבטו של לוי לא היו כשעבוד
 מלאכת מצרים ובעבודת פרך, והנה ישראל אשר מררו המצריים
 את חייהם בעבודה קשה⁸¹ כדי למעטם, היה הקב"ה מרבה
 אותם כנגד גזרת מצרים, כמו שאמר וכאשר יענו אותו כן
 ירבה וכן יפרוץ (שמות יא יב), וכאשר נאמר עוד בגזרת
 אם בן הוא והמיתן אותו (שם טו) וירב העם ויעצמו מאד
 (שם כ), כי היה הקב"ה אומר נראה דבר מי יקום ממני
 או מהם, אבל שבט לוי היו פרים גרבים כדרך כל הארץ
 ולא עלו למעלה כשאר השבטים. ואולי היה זה מכעס הזקן
 עליהם, כי שמעון שהוא עכשיו מרובה באוכלוסין⁸² נתמעט
 בכניסתו לארץ לעשרים ושנים אלף⁸³, ולוי שהוא שבט חסידי
 לא נתמעט במגפה.

14/ סה. גדולה הבטחה שהבטיחון הקב"ה לנשים, יותר מן
 האנשים. אנשים צריכין לכא לתכלית שלימותם ע"י דברים
 שהם למעלה מדרכי הטבע הגופני, כי הם הפועלים עושי דרך
 השלימות. אבל שלימות הנשים היא מתאמת תמיד עם הטבע
 הישר, מאחר ששלימותן היא תמיד להיות מסייעות ע"י ראשי
 המשפחה, א"כ אהבת המשפחה תועיל הרבה להדריכם בדרך
 טובים. ע"כ הבטחתן גדולה יותר, כי הן בטוחות מצד הטבע.
 מה שא"כ האנשים שעליהם להיות המתחילים בדרך ד'. וכיאר
 כי למשל בערך הגדלת התורה, זכות הנשים היא באקרוי
 בנייהו לבי כנישאת, שאהבת הבנים מסייע לזה, כיון שכבר
 נמנו בעליהם וגמרו לתן הנער לבית הספר. ובאתנווי לגברייהו
 עד דאתו מבי רבנן. שכל זאת מתחילי הדרך הטובה
 בהתגברות הטבע הם האנשים, והנשים מובטחות הנה ע"פ
 דרך הטבע הישרה להיות מסייעות אל הדרך הטובה.

פרו ורבו וכו'

16

16/ לא רחוק הוא לאמר הא שפטרה התורה
 נשים מפריה ורביה וחייבה רק אנשים¹, כי
 משפטי ה' ודרכיו "דרכי נועם, וכל נתיבותיה
 שלום"², ולא עמסה על הישראלי מה שאין
 ביכולת הגוף לקבל. ומכל דבר האסור, לא
 מנעה התורה בסוגה ההיתר, כמו שאמרו פרק
 כל הבשר⁴. ומשום זה לא מצאנו מצוה
 להתענות רק יום אחד בשנה⁵, וקודם הזהירה
 וחייבה לאכול⁶. וכן לא מנעה המשגל מכל
 בנייה לבד ממש רבינו⁷, לפי שלו היה צריך
 לגדול מעלתו ולזהירות גופו.
 ומצאנו איך היה זאת¹² לאבן פינה לאבות
 הקבלה¹³, שפטרו מיכוס מי שמתו בניו
 אח"כ, משום "דרכיה דרכי נועם"¹⁴.
 ואם כן — נשים שמסחכות בעיבור
 ולירה, — ומשום זה אמרו מיתה שכיחא¹⁶,
 עיין תוספות פג, ב ד"ה מיתה שכיחה¹⁷
 — לא גזרה התורה לצוות לפרות לרבות
 על האשה. וכן מותרת לשנות כוס עקרין,
 וכעובדא דיהודית דביתהו דרבי חנינא סוף
 הבא על יבמתו¹⁸. רק לקיום המין עשה
 בטבעה שתשוקתה להוליד עוה משל איש.
 ומצאנו לרחל שאמרה "הבה לי בנים, ואם
 אין מתה אנכי"¹⁹. וכזה ניחא הך דאמר
 רב יוסף פרק הבא על יבמתו (סה, ב),
 דאין נשים מצוות בפריה ורביה מהכא,
 "אני א"ל ש"די פרה ורבה" (בראשית לב,
 יא), ולא קאמר "פרו ורבו"²⁰. היינו דבאדם
 וחוה שבוך אותם קודם החטא שלא היה
 לה צער לידה, היה מצות שניהם בפריה
 וברביה, ואמר להם "פרו ורבו" (שם א,
 כח). אבל לאחר החטא שהיה לה צער
 לידה, והיא רוב פעמים מסחכת מזה, עד
 כי אמרו (בשעה שכורעת לילד קופצת)
 אשה ונשבעת שלא תודק (לבעלה, לפיכך
 אמרה תורה תביא קרבן — נדה לא, ב).
 לכן בנח²¹, אף דכתיב "ויאמר להם פרו
 ורבו"²² הלע רחוק הודח ויחמ

אם בישראל

17/ "אשה כי תזריע וילדה" ... אשה מישראל, אשת-חיל עטרת
 בעלה, כי ימלאו ימיה ללדת ותזכה להיות אם בישראל, הריחי יוצקת את
 רגשות אושרה ושמחת-לבבה בתפילה חמה לאביה שבשמים: "עלץ לבי בה/
 רמה קרני בה" — כי שמחתי בישועתך" (שמואל-א, ב, א), ובאמונה גדולה
 תכריז: "איין קדוש כה' כי אין בלתך, ואין צור כאלהינו" (שם, ב). והמון מה-
 שבות קדושות עולות מלבה למוחה: "איין צייר כאלהינו, שלא כמידת הקב"ה
 מידת בשר-ודם: בשר-ודם צר צורה על גבי הכותל, ואינו יכול להטיל בה רוח
 ונשמה, קרביים ובני מעיים. אבל הקב"ה צר צורה בתוך צורה ומטיל לתוכה
 רוח ונשמה, קרביים ובני מעיים — מידת בשר-ודם צר צורה, הוא מדבר
 וצורתו אינה מדברת, אבל הקב"ה צייר את האדם, ועומד האדם ומדבר ומשבח
 לשמו — בשר-ודם צר צורה, אבל צורתו אינה עושה צורה, אבל הקב"ה
 צר צורה וצורתו עושה צורה, וצר את האשה והיא יולדת" (ילקו"ש, שם, פ"ג).
 חנה אשת אלקנה זכתה והיתה לאם וילדה את שמואל, וחידשה תפילה גדולה
 בישראל: את תפילת האם. מתפילתה של חנה נודעו לנו הרבה הלכות גדולות
 בתפילה (ברכות, לא, ב), ותפילת האם חנה היא היסוד בנפש לכל תפילת-אם
 בישראל. לכל אשה עבריה אשר תזכה לברכת פרי-יבטן ולחסד האימהות,
 ונפשה שהתעשרה מברכה זו ומחסד זה תשיר את שירתה הפנימית לקונה, גם
 פלאי היצירה וסוד החיים החדשים, גם צער ההריון וחבלי הלידה, מהדהדים
 בשירת-התפילתה. והיא להם פה ולב, כינור ועוגב, להודות לגומל הטובות
 על גמולו, על "כל-טובו" עמה. ולבקש מלפניו ית' על הצלחת יעודה כאם.
 היא גאה ושמחה על הכתר החדש שנתעטרה בו, כתר האימהות, והיא תפילה
 להיות ראויה לו ולתפארת תפקידו.

היבד אלו יתן יבד אלו יתן

את נח ואת בניו²³, אבל נשיהם לא הזכיר,
 שאינם בכלל מצוה דפרו ורבו. וכיעקב
 קאמר "פרה ורבה". וזה נכון. ואם אמרת